

Т.А. Наумова, канд. екон. наук
Н.В. Бойченко, канд. екон. наук
І.В. Нестеренко, канд. екон. наук

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Визначено особливе місце торговельної діяльності в народному господарстві України. Розглянуто організацію внутрішнього контролю на підприємствах торгівлі та визначено методичні аспекти внутрішнього контролю дебіторської заборгованості торговельних підприємств.

Определено особое место торговой деятельности в народном хозяйстве Украины. Рассмотрена организация внутреннего контроля на предприятиях торговли и определены методические аспекты внутреннего контроля дебиторской задолженности торговых предприятий.

Defined a special place of trading activity in the economy of Ukraine. Consider the organization of internal control in the trade and identify the methodological aspects of the internal control of accounts receivable trade enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання, з урахуванням існуючих організаційно-правових форм організації підприємницької діяльності, питання організації бухгалтерського контролю є актуальним. При цьому дієвість контролю підвищується завдяки поєднанню різних форм, способів і прийомів контролю. Найдоцільнішим методом бухгалтерського контролю для підприємств торгівлі є проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувались проблеми визначення, обліку та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: Р.А. Алборов, П.С. Безрукіх, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О. М. Головащенко, Р. Грачова, І. Губіна, В.А. Єрофєєва, А.А. Єфремова, В.М. Костюченко, Т.Н. Малькова, Н.М. Малюга, М.Ю. Медведєв, В. Моссаковський, В.В. Нарезний, С.А. Ніколаєва, В.Ф. Палій, М.С. Пушкар, Б. Райан, Н.В. Рассулова, Я.В. Соколов, А. Твердомед, П. Хомін, Ю.Д. Чацкіс, В.О. Шевчук та ін.

Разом із тим, вивчення наукових праць та практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень відносно трактування розрахунків, заборгованості та зобов'язань є дискусійними, а низка важливих аспектів їхньої організації, оцінки, методики обліку та внутрішнього контролю потребують удосконалення. Актуальність зазначених проблем, їх практичне значення та недостатнє теоретичне й методичне опрацювання зумовили вибір теми, мети, завдань та основних напрямів дослідження.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення методики проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості та найсуттєвіших аспектів його організації на вітчизняних торговельних підприємствах. Для досягнення мети були поставлені розв'язані завдання:

- дослідити організаційні аспекти внутрішнього контролю на торговельних підприємствах;
- визначити організаційно-методичні аспекти внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємствах торгівлі в сучасних умовах господарювання;
- зробити власні рекомендації стосовно методики проведення внутрішнього контролю заборгованості торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток роздрібно́ї торгівлі в сучасних ринкових умовах передбачає створення й розвиток конкурентного середовища, подолання монополізму на ринку оптових закупівель і продажів. Торгівля вирішує багато важливих питань, серед них: припинення спаду та стабілізація обсягів операцій, упровадження активних форм просування вітчизняних товарів та забезпечення потреб ринку країни в товарах. Таким чином, торгова діяльність займає особливе місце в народному господарстві України. Тому дуже актуальним є вивчення особливостей обліку операцій роздрібно́ї торгівлі та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.

Внутрішній контроль – це форма контролю фінансового-господарської діяльності підприємств, дотримання законодавства з фінансових питань, достовірності обліку та звітності, спосіб документального виявлення недостач, розтрат, привласнення й розкрадання грошових коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.

Одним із найважливіших показників, які характеризують фінансовий стан підприємства, є стан розрахунків з дебіторами і кредиторами. Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість», затвердженим наказом Міністерства

фінансів України № 237 від 08.10.1999 р., визначаються методологічні основи формування бухгалтерського обліку і розкриття у фінансовій звітності підприємствами, установами, організаціями та іншими юридичними особами, незалежно від форм власності (крім бюджетних організацій), інформації про дебіторську заборгованість, яку аудитор повинен використати у своїй роботі [1]. Перш ніж здійснювати контроль на підприємстві аудитору необхідно розробити програму перевірки.

Завдання контролю дебіторської заборгованості є такими :

- установлення реальності дебіторської та простроченої(за якою минув строк позовної давності) заборгованостей;
- перевірка правильності списання заборгованості, строк позовної давності якої минув;
- перевірка достовірності відображення в обліку дебіторської заборгованості залежно від прийнятого методу визначення реалізації;
- перевірка правильності та обґрунтованості списання заборгованості;
- дослідження правильності оформлення і відображення в обліку заборгованості за виданими авансами, пред’явленими претензіями.

На будь-якому підприємстві створюється система внутрішнього контролю для виконання поставлених перед нею завдань.

Система внутрішнього контролю – це всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом для забезпечення стабільного й ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої господарської політики, збереження та раціонального використання активів, точності і повноти бухгалтерських записів, своєчасної підготовки фінансової інформації, запобігання фальсифікаціям.

Головними функціями служби внутрішнього контролю підприємств торгівлі є такі:

- контроль за формуванням витрат за місцем їх виникнення, основними технологічними процесами та окремими видами діяльності підприємства;
- виявлення відхилень від затверджених кошторисів і нормативів, аналіз їх причин, установлення осіб, винних у цьому;
- пошук внутрішніх резервів поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства; контроль за дотриманням податкового законодавства; проведення перевірок діяльності структурних

підрозділів з метою забезпечення ефективності та точності бухгалтерських даних і збереження активів підприємства;

- складання та надання висновків і звітів під час проведення перевірок, забезпечення необхідною інформацією керівництва підприємства.

Такий контроль на підприємствах торгівлі має здійснюватись повсякденно спеціалізованим відділом, окрім бухгалтерії та головного бухгалтера. У невеликих фірмах обов'язки внутрішнього контролю покладаються на ревізійну комісію, яка призначається засновниками.

Об'єктом внутрішнього контролю мають бути: система бухгалтерського обліку підприємства, достовірність звітності, стан майна, забезпеченість власними обіговими контактами, фінансова стійкість, платоспроможність, система управління підприємством, якість роботи економічних служб, оподаткування, нормування організації виробництва, виконавча дисципліна тощо [2, с. 168].

Система внутрішнього контролю підприємств торгівлі входить до сфери бухгалтерського обліку і містить [5, с. 272]:

1. Середовище контролю, де відбуваються операції, заходи й записи, які характеризують важливість чинної системи внутрішнього контролю для підприємства.

До чинників середовища контролю належать:

- діяльність керівництва (власників) клієнта;
- політика та методи керівництва;
- організаційна структура підприємства і методи розподілу функцій управління та відповідальності;
- управлінські методи контролю, у тому числі кадрова політика і практика, а також порядок розподілу обов'язків;

2. Специфічні заходи контролю передбачають:

- періодичне зіставлення, аналіз і перевірку рахунків;
- перевірку арифметичної точності записів;
- контроль за дотриманням умов функціонування комп'ютерних інформаційних систем, зокрема контроль за періодичними змінами комп'ютерних програм, доступом до бази інформаційних даних;
- ведення і перевірку контрольних рахунків та облікових реєстрів рахунків;
- порядок проходження та затвердження документів (графік документообігу);
- зіставлення внутрішніх правил із вимогами законодавчих актів та зовнішніми джерелами інформації;

– порівняння загальної суми грошових коштів, вартості цінних паперів і товарно-матеріальних запасів із записами в облікових регістрах;

– порівняння й аналіз фінансових результатів діяльності підприємства з показниками фінансового плану (прогнозу).

Розробляючи загальний план перевірки, перевіряючий мусить оцінити властивий ризик на рівні фінансового звіту. Працюючи над програмою перевірки, він визначає зв'язок такої оцінки з суттєвими залишками на рахунках і класами операцій на рівні тверджень, щоби з'ясувати високий рівень властивого ризику.

Найважливішою формою внутрішнього контролю є інвентаризація майна, коштів і розрахунків. Перевіряючи виконання плану проведення інвентаризацій, перевіряючий має встановити: чи правильно визначений склад постійно діючої комісії та чи затверджений він наказом керівника підприємства; чи встановлений порядок створення робочих інвентаризаційних комісій і чи своєчасно результати інвентаризації відображаються в бухгалтерському обліку.

Проведення інвентаризації дозволяє підтвердити або спростувати інформацію тих бухгалтерських документів (первинних та зведених), за якими можна визначити законність, доцільність і необхідність здійснених працівниками підприємства господарських операцій [3, с. 272].

Завдання інвентаризації дебіторської заборгованості полягають у [3, с. 272]:

– визначенні фактичної наявності, якості, стану й вартості грошових коштів, дебіторської заборгованості, витрат і доходів майбутніх періодів;

– встановленні причин та умов виникнення розбіжностей за письмовими поясненнями відповідальних за облік дебіторської заборгованості, зобов'язань і забезпечень осіб;

– розробці пропозицій щодо врегулювання розбіжностей та поліпшення обліку й контролю на підприємстві;

– перевірці обґрунтованості записів на рахунках і в регістрах обліку розрахунків із працівниками, бюджетом, державними цільовими позабюджетними фондами, покупцями, постачальниками та іншими дебіторами і кредиторами тощо;

– дотриманні порядку врегулювання інвентаризаційних різниць.

Основними способами проведення інвентаризації дебіторської заборгованості є такі [4, с. 406]:

- підтвердження сальдо, що полягає в отриманні від контрагентів підтверджень правильності сум, зазначених у бухгалтерському обліку підприємства, що вивчається, а також виявлення різниць;
- порівняння даних реєстрів бухгалтерського обліку з відповідними документами й підтвердження їх реальності.

Серед об'єктів уваги інвентаризаційної комісії мають перебувати кошти в дебіторській заборгованості, у розрахунках за невідфактуровані поставки, за нестачами і втратами. При цьому треба з'ясувати наявність рішень про відшкодування всіх нестач та проконтролювати відправлення матеріалів про їх стягнення до відповідних органів.

Дебіторська заборгованість на час інвентаризації має бути підтверджена витягами з аналітичного обліку розрахунків, направленими дебіторам, і вексями підприємства. Дебітори зобов'язані протягом 10 днів з дня отримання цих відомостей підтвердити свою заборгованість або надіслати власні заперечення з цього приводу. Форму акта звірки розрахунків затверджена наказом Мінекономіки, Мінфіну і Держкомстату України від 10 листопада 1998 р. № 148/234/383 [б,с. 272].

Під час інвентаризації стану розрахунків із працівниками підприємства перевіряються звіти підзвітних осіб за виданими авансами з урахуванням їх цільового призначення; виявляються несплачені суми по заробітній платі, які підлягають депонуванню, а також суми і причини виникнення переplat працівникам; обґрунтованість відображеної в бухгалтерському обліку заборгованості за недостачами та крадіжками.

У результаті інвентаризації на рахунках обліку розрахунків із покупцями й замовниками, постачальниками й підрядниками, іншими дебіторами й кредиторами мають залишитися тільки суми, погоджені звірванням розрахунків. В окремих випадках, коли до кінця звітного року розбіжності залишилися не врегульованими, допускається відображення розрахунків із дебіторами та кредиторами кожною зі сторін у своєму балансі в сумах, що впливають із записів у бухгалтерському обліку. Зацікавлена сторона (тобто підприємство-кредитор) зобов'язана вжити заходи з урегулювання таких розбіжностей у встановленому порядку. За дебіторською і кредиторською заборгованостями з простроченим терміном позовної давності, що підлягають списанню з балансу, до акта інвентаризації додають довідку про назву дебіторів і кредиторів, суму заборгованості,

дату і підстави її виникнення, а також про причини та осіб, винних у простроченні терміну позовної давності.

Особливу увагу інвентаризаційна комісія приділяє перевірці дат виникнення та строків погашення дебіторської заборгованості, зобов'язань, а також простроченої заборгованості; оцінці дебіторської заборгованості й зобов'язань.

За результатами інвентаризації резервів (забезпечень) має бути визначена сума, що підлягає додатковому нарахуванню або зменшенню.

Результати інвентаризаційної роботи слід висвітлювати у Примітках (пояснювальній записці) до річного фінансового (бухгалтерського) звіту, що дасть змогу його зовнішнім користувачам дістати відповідну аналітичну інформацію.

Записи в бухгалтерському обліку, пов'язані з урегулюванням інвентаризаційних розбіжностей, роблять у тому місяці, коли завершено інвентаризацію, а щодо розбіжностей, установлених інвентаризацією, яку проводили за станом на кінець року, у грудні.

Своєчасність проведення внутрішнього контролю контролер або аудитор визначає, зіставляючи дати проведення контрольних дій за планом і час фактичного проведення перевірок, зазначених у актах. Кількість проведених перевірок визначається за поданими актами. При цьому аудиторів слід з'ясувати, чи розглядаються керівництвом підприємства і трудовим колективом висновки ревізій та перевірок.

У висновках має бути заявлено про недоліки, порушення та зловживання, що характеризують проведення відповідних господарських операцій. Акцентується увага на позитивному досвіді роботи підрозділу, який можна використати на інших дільницях. Необхідно також зазначити причини, особливо організаційного характеру, які створили умови для порушень і зловживань, та подати свої пропозиції щодо їх усунення.

Висновки. В умовах ринку підприємство роздрібної торгівлі вимушене буде використовувати внутрішній контроль дебіторської заборгованості з метою досягнення ефективного функціонування, несумісного зі зловживаннями, крадіжками, непродуктивними витратами й безгосподарністю.

Внутрішній контроль стає потребою самих власників, що проявляється у суворому, раціональному використанні ресурсів і випуску якісної продукції в умовах гострої ринкової конкуренції.

Отже, особливого значення в ринкових умовах набуває розвиток системи внутрішньогосподарського контролю, побудований на відносинах між структурними підрозділами підприємства, що в

значною мірою потребує якісно нового теоретичного осмислення, змісту контролю, його ролі та значення в управлінні підприємством. При цьому система внутрішньогосподарського контролю має повністю забезпечити потреби управлінців у досягненні основної стратегічної мети.

Таким чином, уся система внутрішнього контролю має забезпечити послідовну роботу підприємства, збереження власності, своєчасне та повне відображення господарських та фінансових операцій у бухгалтерському обліку.

Список літератури

1. Дебіторська заборгованість [Електронний ресурс] : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 : [затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237]. – Режим доступу: <www.commerciallaw.com.ua> .
2. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит /М. Т. Білуха, Т. В. Мікітенко.—К. : Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с.
3. Корінько М. Д. Внутрішньогосподарський контроль господарської діяльності підприємства / М. Д. Корінько. – К. : Вища школа, 2007. – 357 с.
4. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.
5. Огійчук М. Ф. Організація аудиту / М. Ф. Огійчук. – Х. : ХНАУ, 2006. – 336 с.
6. Сотникова Л. Внутренний контроль и аудит / Л. Сотникова. – М. : Финстатинформ, 2001. – 237 с.

Отримано 01.02.2013. ХДУХТ, Харків.

© Т.А. Наумова, Н.В. Бойченко, І.В. Нестеренко, 2013.

УДК 659.46:644.1

Т.А. Наумова, канд. екон. наук

Н.В. Бойченко, канд. екон. наук

І.В. Нестеренко, канд. екон. наук

ОБЛКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто питання вдосконалення обліку та контролю лізингових операцій. Визначено перспективні напрями розвитку лізингових операцій в Україні на підставі дослідження генезису лізингу.

Рассмотрены вопросы усовершенствования учета и контроля лизинговых операций. Определены перспективные направления развития лизинговых операций в Украине на основании исследования генезиса лизинга.